

5. Mladi kot selektivni poudarek v programih političnih strank

Tomaž Deželan, Nina Vombergar

Uvod

Trenutno na svetu živi 1,2 milijarde mladih (v starostni skupini 15–24 let), kar je 16 % celotnega svetovnega prebivalstva, trendi pa napovedujejo, da se bo do leta 2030 populacija mladih povečala še za okrog 7 % (OZN, 2018). Kljub temu se v gospodarsko razvitejših državah zaradi večanja populacije starejših relativno zmanjšuje število mladih. Mladi se (v primerjavi s prejšnjimi zgodovinskimi obdobji) dlje časa izobražujejo, hkrati pa so zaradi razmer na trgu dela podvrženi bolj negotovim oblikam dela. Zaradi staranja prebivalstva v razvitih državah se finančna sredstva v večji meri stekajo v sisteme, ki podpirajo starejše generacije (npr. zdravstveni in pokojninski sistem ter dolgotrajna oskrba), podpora mlajše generacije pa je – bolj kot na ramenih države – na ramenih družine (staršev in starih staršev). Trenutna družbena realnost s prekarnimi zaposlitvami in drugimi negotovostmi, vključno z nedostopnimi cenami stanovanj in pomanjkanjem regulacije na tem področju, je na splošno neugodna za mlade. Zaradi tega se življenjski poteki spreminjajo, prehod mladih v odraslost pa je zamaknjen. Pojavlja se negotovost na glavnih področjih življenja mlade osebe, torej tako na poklicnem področju kot na področju odnosov in partnerstva (Lavrič in Deželan, 2021). Mladi so pod pritiskom, da bi uspešno končali izobraževanje, hkrati pa tudi uspešnih karier in življenjskih stilov, in to celo že pred zaključkom izobraževanja (Kohli, 2010).

Zaradi demografske inferiornosti mlajše generacije (v primerjavi s starejšo) in zaradi manjše volilne aktivnosti mlajše generacije je težnja javnih politik, da so prijaznejše do starejših in zapostavljajoče do mlajših. Tak boj za nezadostna javna sredstva lahko rezultira v prepričanju o nepravilni razporeditvi družbene blaginje med generacijama ter tudi v napetosti med generacijama oz. medgeneracijskem konfliktu (Bengtson, 1993; Kohli, 2010; Deželan, 2017). Večje število volivcev prihaja iz starejše starostne

skupine; tako politične stranke to starostno skupino bolj nagovarjajo, saj si od nje obetajo pomembno število glasov na volitvah. Nagovarjati starejše se političnim strankam bolj izplača, če si želijo zagotavljati čim višje število glasov na volitvah, izvajanje javnih politik v prid starejšim pa je zgolj logična posledica. Ta navidezen konflikt med dvema starostnima skupinama dejansko ustvarja zmagovalce in poražence, ko gre za prejemnike javnih politik. To pomeni, da zaradi številčne moči, ki jo imajo starejši, politične stranke le-te favorizirajo in jim – primerjalno gledano – dodeljujejo neproportionalen delež javnih sredstev v primerjavi z mladimi ter tako skrbijo za svojo vnovično izvolitev (Macedo et al., 2005; Martin, 2012). Po drugi strani je pogosto zaslediti področje mladih kot navidezno prioriteto, saj mnogo plakatov, gesel in oglasov ključnih pretendentov za najpomembnejše politične položaje najde prostor za nagovarjanje mladih. Zdi se, da gre zgolj za pokroviteljski odnos institucionalne politike do mladih, ki pa se konča pri demagogiji in nima učinka v ukrepih javnih politik ali (pre)razdelitvi proračunskih sredstev.

Tekmovanje političnih strank – tudi ko gre za naslavljanje populacijskih skupin – se predvsem izostri med volilnimi kampanjami ter se kaže skozi soočenja na televizijah in radijskih kanalih, razprave in poudarke v tiskanih medijih ter spletne razprave in poročanja. Tekmovanje se odvija prek t. i. klasičnih, modernih in postmodernih orodij političnega komuniciranja (Norris, 2000; Farrell in Webb, 2000), pri čemer so vendarle volilni programi ali programi političnih strank najbolj stabilen in široko uporabljen vir informacij o strankarskih preferencah, še posebej skozi daljše časovno obdobje (Budge, 2001). *Ali mladi res predstavljajo relevantno skupino strankarskega boja* ali gre zgolj za dekoracijo strank z mladimi (glej Hart, 1992) ter *kakšne so zakonitosti tega boja* se postavljata kot ključni vprašanji tega prispevka, ki ju lahko preverimo v času volilne kampanje, na programih političnih strank. Ti namreč vsebujejo bistvene elemente vizije strank in njihovih vrednot ter razkrivajo njihova stališča do različnih družbenih problemov in programske obljube, s katerimi se stranka zavezuje k ravnanju v primeru uspeha na volitvah (Latham, 1964: 484). Relevantnost mladih za strankarski boj bomo preverili s pomočjo teorije izpostavljenosti, ki kot ena od pomembnih teorij strankarskega tekmovanja ponuja dober vpogled v zakonitosti programov političnih strank, vključno z volilnimi programi kot orodij političnega boja.

Po predstavitvi teorije izpostavljenosti in natančni predstavitvi podatkov sledi podrobnejši prikaz rezultatov analiziranih programov političnih strank, po mandatih in skupno ter zadnje državnozborske tekme leta 2022. V zaključku ponujamo premislek o dejanski relevantnosti mladih v tekmi za

glasove ter v kolikšni meri res lahko govorimo o mladih kot o selektivnem poudarku.

Teorija izpostavljenosti in lastništvo tematike

Temeljna značilnost sodobnih predstavnških demokracij je strankarsko tekmovanje, ki doseže vrhunec na demokratičnih volitvah. Ena izmed vodilnih teorij, ki opisuje dinamiko strankarskega tekmovanja, je teorija izpostavljenosti (ang. *saliency theory*), ki pojasnjuje, da je za politične stranke smiselno poudarjanje tistih tematik, ki nagovarjajo najširšo skupino volivcev. Temeljna predpostavka te teorije je tako, da stranke tekmujejo s selektivnim poudarjanjem vprašanj, in ne z neposrednim soočenjem, in sicer zato, ker je takšna politična strategija najbolj uspešna. Lahko bi dejali, da gradi na t. i. selektivnem poudarku (ang. *selective bias*) kot temeljnem načelu strankarskega tekmovanja (Budge in Farlie, 1983). Izogibanje neposrednim soočenjem pomeni, da stranke skozi volilne kampanje manj pogosto govorijo o svojih (neposrednih) nasprotnikih, še manj pa o politikah svojih nasprotnikov. Poleg tega stranke ne ponujajo različnih odgovorov na določene probleme, temveč poskušajo pozornost volivcev usmeriti na tista vprašanja, ki so zanje ugodna (Budge in Farlie, 1983; Budge, 2001). Druge teme, ki zanje niso ugodne, skušajo prikazati kot manj relevantne, namesto da bi se prek njih soočili z nasprotniki. Raje kot *za* ali *proti*, stranke pišejo in govorijo o *prioritetah*, raje kot o *več* ali *manj*, govorijo o *poudarkih* na določenih temah (in se pri tem izognejo opredeljevanju, ali to pomeni povečanje ali zmanjšanje nečesa) (Budge, 2015). Politične stranke se trudijo, da bi jih povezali s tem, kar volivci na splošno cenijo kot pozitivno stanje (Dolezal et al., 2014), in se tako v javnosti pojavljajo s poudarjanjem tem, ki se v političnih debatah ne bi mogle pojavljati v obliki *pro et contra* (npr. korupcija, saj se nobena stranka pred volivci ne bi želela opredeliti *za* korupcijo) (Budge, 2015).

Teorija izpostavljenosti predvideva, da je za politične stranke racionalno, da v svojih dokumentih, ki jih delijo z javnostjo (npr. volilni ali strankarski programi), poudarjajo tista vprašanja, pri katerih zastopajo mnenja večine volivcev, ter tista vprašanja, pri katerih volivci ocenjujejo politično kompetentnost stranke višje kot pri njenih konkurentih. Ti dve merili določata privlačnost vprašanj za stranko. Tako stranke pomena določenih vprašanj ne poudarjajo ali zmanjšujejo po naključju, ampak na predvidljiv način. Volilne kampanje so pravzaprav boj za prevlado ugodnih vprašanj za stranke. Če v predvolilni kampanji prevladujejo vprašanja, ugodna za eno

stranko, ta vprašanja tej stranki prinesejo dodatne glasove, ki jih je mogoče prišteti osnovnim glasovom stranke in tako napovedati izid volitev (Budge in Farlie, 1983). Po teoriji izpostavljenosti lahko tako pričakujemo sledeče vedenje političnih strank v času predvolilnih kampanj:

1. »stranke v veliki meri oblikujejo svojo retoriko tako, da poudarjajo različne teme, namesto da bi si neposredno nasprotovale pri istih temah /.../;
2. stranke selektivno poudarjajo določene teme v primerjavi z drugimi /.../. Tako obstaja stalna povezava med strankami in določenimi temami, ki se kaže v doslednem poudarjanju istega nabora tem v njihovih besedilih in dokumentih /.../;
3. stranke so v prednosti, ko vprašanja, s katerimi so povezane, dobijo večji pomen v javni agendi - zlasti v volilnih kampanjah« (Budge, 2015: 767).

Teorija izpostavljenosti se močno opira tudi na koncept lastništva tematik (ang. *issue ownership*), ki prepozna, da volivci menijo, da so nekatere politične stranke na določenih političnih področjih bolj kompetentne kot druge (Dolezal et al., 2014). Politične stranke imajo namreč glede določenih vprašanj ugled (Bélanger in Meguid, 2008), zato si prizadevajo, da bi bila vprašanja, v povezavi s katerimi so med volivci prepoznani kot bolj kompetentni kot njihovi nasprotniki, bolj izpostavljena. Tako se oblikuje izbira volivcev na način, da se strankam neki problem uspe prikazati kot žgoč (s tem da se izpostavi), kandidati stranke pa naj bi bili tisti, ki bodo ta problem sposobni bolje »obvladati« kot njihovi nasprotniki (Petrocik, 1996: 826). »Za tega volivca ni ključno, kakšne politike obljublja kandidati, temveč kateri problemi (potrebe po zdravstveni oskrbi, visoki davki) bodo rešeni« (Petrocik, 1996: 830). V skladu s konceptom lastništva tematike skušajo volivci oceniti kompetentnost posamezne stranke oz. kandidata za reševanje določenih vprašanj ter prepoznati najbolj verodostojnega zagovornika določenega vprašanja, ki mu nato oddajo svoj glas (ang. *issue voting*), pri čemer pristojnost stranke glede določenega vprašanja vpliva na volivce le, če volivci vprašanje štejejo kot pomembno (ang. *salient issue*) (Bélanger in Meguid, 2008). Ker so »besedila ključni medij političnega komuniciranja, s katerim se politične stranke predstavljajo javnosti« (Budge, 2015: 761), se bomo osredinili na analiziranje temeljnih dokumentov strank – njihovih političnih programov. V njih imajo stranke možnost poudariti določene teme oz. minimalizirati pomembnost drugih tem in problemov s strateškim namenom pridobivanja glasov volivcev (Petrocik, 1996; Budge, 2015). Teorija izpostavljenosti ima

precejšnje uporabno vrednost za preverjanje vprašanj, povezanih z zakonitostmi strankarskega boja v Sloveniji, ko gre za mlade. V tem kontekstu bomo elemente te teorije tudi vključili v zastavljeno raziskovalno vprašanje.

Programi političnih strank kot enota analize

V demokratičnih družbah se trg političnih idej vzpostavlja na način, da vsaka od političnih strank skozi svoj programski okvir ponudi svojo vizijo ciljnega stanja družbe ter načina, kako do tega stanja priti. Program stranke ter v nekaterih primerih tudi volilni program predstavljata bistveni element identitete vsake politične stranke, v katerih so opredeljene strankine vrednote, ideološki temelji, cilji in načini doseganja teh ciljev. Gre za stališča do različnih družbenih problemov, ki jih člani stranke zasledujejo, in programske obljube, ki jih bo stranka – v primeru, da na volitvah za to dobi mandat – vključila v zakonodajni okvir države (Latham, 1964: 484). Stranka se od drugih konkurenčnih strank razlikuje po programu – na način, da le-ta oblikuje njeno podobo in usmerja proces selekcije kandidatov, uporablja pa se ga tudi kot prepričevalno orodje za nagovarjanje volivcev (Podmenik, 1993: 53). Gre torej za uradne dokumente, ki jih potencialnim volivcem in članom predstavijo organi strank (Klingemann et al., 1994), v katerih jasno identificirajo svoje strateške cilje, opredelitve in vrednote, ponujajo pogled na zgodovino razvoja določenih težav in njihove značilnosti, pa tudi pomen in prioriteto politik (Klingemann et al., 1994). Ne gre spregledati tudi dejstva, da gre za propagandni pripomoček (Ogris, 1926: 109), ki omogoča vzdrževanje strankarske idejne kontinuitete.

Politične stranke kot organizacije zasledujejo cilje pridobivanja čim večje volilne podpore, ki jim omogoča dostop do resursov ter s tem tudi oblikovanje javnih politik v skladu s preferencami skupin in okolij, ki jih podpirajo. Organizacijsko preživetje je temeljni cilj politične stranke kot politične organizacije; stranke najprej poskrbijo za svoje preživetje s prilagajanjem relevantnim notranjim in zunanjim okoljem, šele nato pa opravljajo druge funkcije (Krašovec in Deželan, 2015). Pomen okolij se skozi čas spreminja, prilagoditve strank okoljem pa so še posebej dobro vidne na programih strank (Wilson, 1994). Razvoj programskih dokumentov je praviloma dolgoročen proces in stranke s tradicijo imajo praviloma določene prednosti pred novimi strankami, kar se manifestira v kontinuiteti in izkušnjah (von Beyme, 2002). Po drugi strani je daljša tradicija lahko tudi negativen dejavnik, predvsem v obdobju naglih političnih oziroma družbenih sprememb,

ko je programska kontinuiteta – bolj kot prednost – breme iz preteklosti (Kranjc, 1990: 105). Gre torej za to, da spremembe v programih političnih strank predstavljajo rezultat strankarske interakcije in prilagajanja okolju s ciljem zmage na volitvah (Harmel in Janda, 1994: 265).

Politične stranke praviloma pazljivo spremljajo interese, zahteve in pričakovanja relevantnih okolij ter v skladu s tem ustrezno spreminjajo programe ter jih ponovno ponujajo volivcem (Klingemann et al., 1994). S spreminjanjem programov stranke spreminjajo svojo programsko identiteto, pri čemer sta hitrost in intenziteta teh sprememb od stranke do stranke različni (Scarrow et al., 2002: 136). Ko stranke revidirajo temeljne ideje svojih programskih okvirov, si pri tem prizadevajo, da bi minimalizirale pomembnost teh sprememb – da bi tako ohranile svoje dosedanje podpornike (von Beyme, 2002). Iz tega razloga se programske spremembe odvijajo posredno, v smislu predstavitve nekaterih strankinih stališč z osrednjih na obrobna mesta v programu oziroma z reinterpretacijo ideoloških postulatov na način, da se predružači njihov izvorni pomen (Goati, 2008: 246). Čeprav politične stranke lahko s programi poskušajo tudi oblikovati mnenja oziroma preference relevantnih okolij, pa Mair in drugi (2004) poudarjajo, da stranke predvsem delujejo reaktivno, tj. odsevajo mnenje javnosti. Raziskave strankarskih programov tudi kažejo, da uveljavljene politične stranke zmanjšujejo razlike med svojimi programi in stremijo k obravnavi tradicionalnih tem, po drugi strani pa nove in neuveljavljene stranke stremijo k odpiranju novih vprašanj in tematik (Caul in Gray, 2000).

Programski okvir političnih strank v najširšem smislu tvorijo različne oblike pisnih dokumentov, kot so programi, volilni programi, deklaracije, statuti, pamfleti, brošure, zgibanke ipd. (Kranjc, 1990: 105). Poleg tradicionalnih strankarskih programov nekatere politične stranke za volitve pripravljajo posebne volilne programe, ki so po navadi krajši od strankarskih in katerih namen je dodatno izpostavljanje tematik, na katerih stranke gradijo svojo kampanjo. Ločevanje med strankarskimi (ang. *party programmes* ali *party platforms*) in volilnimi programi (ang. *election manifestos*) je pogosto onemogočeno, saj stranke na volitvah velikokrat nastopajo s strankarskim programom, ki mu po potrebi dopišejo pridevnik »volilni«, včasih pa še dodajo nagovor vodje ter pripišejo slogan, s katerim stranka nastopa na danih volitvah. To še posebej velja za manjše stranke in za tiste volilne tekme, ki so manjšega pomena (npr. volitve v Evropski parlament, lokalne volitve), saj so kadrovske in finančno gledano stroški priprave programov precejšnji, njihov pomen v sami volilni tekmi pa obroben.

Čeprav strankarske programe volivci prezrejo, pa ti vendarle pomenijo

med seboj primerljiv nabor vsebinskih izhodišč, ki zrcalijo javno razgllašene cilje političnih strank ter so eden redkih zanesljivih dokumentiranih dokazov o normativnih zavezah političnih akterjev. Osnovni smisel analiziranja programov političnih strank je tako v sistematičnem spremljanju informacij, ki jih stranke sporočajo glede njihove vizije urejanja posameznega javnopolitičnega področja, v našem primeru področja mladine. Skozi prepoznavanje obsega, vrstnega reda in razdelanosti področja mladine v analiziranih programih je tako mogoče izluščiti strankarske prioritete, ki se praviloma znajdejo tudi v vladnih ukrepih, ko gre za koalicijske stranke. Študija se osredotoča na obdobje od prvih parlamentarnih volitev po vnovični uvedbi političnega pluralizma do leta 2022 in predstavlja naslednjo v seriji podobnih študij (glej Krašovec in Deželan, 2015; Deželan in Matjašič, 2021).

V analizo je zajetih 167 programov 48 političnih strank oziroma list, ki so sodelovale na volitvah v Državni zbor Republike Slovenije ali Evropski parlament med letoma 1990 in 2022 ter vsaj enkrat prestopile parlamentarni prag. Prav tako so vključeni programi strank ali list, ki so sodelovale na treh zadnjih državnozborskih volitvah in nikoli niso presegle parlamentarnega praga (glej Tabelo 5.1).

Tabela 5.1: Število analiziranih programov političnih strank od 1990 do 2022

Politična stranka oz. lista	Kratika	Število programov
Andrej Čuš in Zeleni Slovenije	Cus/ZS	3
Demokratska stranka upokoencev Slovenije	DeSUS	10
Demokratska stranka Slovenije	DS	1
Dobra država	DobrD	4
Domovinska liga	DomLiga	4
Državljska lista	DL	3
Gibanje Skupaj naprej	SkupNaprej	1
Gibanje Svoboda	GS	2
Glas za otroke in družine	Glas	1
Gospodarsko aktivna stranka	GAS	1
Konkretno	/	1
Levica	ZL/Levica	5
Liberalna demokracija Slovenije	LDS	8
Lista Borisa Popoviča – Digitalizirajmo Slovenijo	LBP	1
Lista Marjana Šarca	LMŠ	3
Lista novinarja Bojana Požarja	Požar	1

Lista Povežimo se	Povežimo se	1
Ljudska lista gibanja Zdrava družba	LL	1
Naprej Slovenija	NapSlo	2
Naša dežela	ND	1
Nova ljudska stranka Slovenije	NLSS	1
Nova Slovenija	SKD/NSi	16
Piratska stranka Slovenije	PirS	4
Povežimo Slovenijo	PoS	1
Pozitivna Slovenija	PS	3
Rešimo Slovenijo elite in tajkunov	Reset	1
Resni.ca	R	1
Slovenska demokratična zveza	SDZ	1
Slovenska demokratska stranka	SDS (SDSS)	18
Slovenska ljudska stranka	SLS	13
Slovenska nacionalna stranka	SNS	8
Slovenska obrtniška stranka	SOB	1
Socialistična partija Slovenije	SPartS	1
Socialistična stranka Slovenije	SSS	1
Socialni demokrati	SD (ZL/ZLSD)	14
Solidarnost, za pravično družbo	Solidarnost	1
Stranka Alenke Bratušek	ZaAB/SAB	4
Stranka mladih - Zeleni Evrope	SMS	4
Stranka modernega centra	SMC	4
Stranka slovenskega naroda	SSN	1
Stranka za zdravo družbo	Szdravdr	1
Verjamem	Verjamem	2
Vesna – zelena stranka	/	1
ZARES – socialno liberalni	ZARES	2
Združena levica - Demokratična stranka dela	ZL-DSD	1
Zedinjena Slovenija	ZSi	3
Zeleni Slovenije	ZELENI	2
Zveza socialistične mladine Slovenije	ZSMS	2

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Za potrebe analize izbranih programov političnih strank smo uporabili računalniško podprto metodo analize vsebine, ki je ena najbolj robustnih

metod za analizo političnih besedil (glej Popping, 2000; Krašovec in Deželan, 2015; Deželan in Matjašič, 2020). To kvantitativno metodo analize vsebine smo uporabili za prepoznavanje obsega in intenzivnosti pojavljanja mladine in mladih v programskih dokumentih političnih strank in list, kvalitativni pristop pa pri identifikaciji različnih vsebinskih poudarkov. Analizo smo izvedli s programskim orodjem Wordstat, s posebnim poudarkom na uporabi funkcionalnosti KWIC (Key Word in Context), ki omogoča, da z izbranim geslom zajamemo dele besedila okrog izbranega gesla. Z vpogledom v kontekst izbranega dela besedila smo tako dejansko razbrali pomen besedila. Gesla, ki smo jih uporabili, vsebujejo sklice na mlade, mladostnike, mladino, adolescente, adolescenco, pri čemer smo uporabili korene besed [mlad*] [adolesc*], nato pa nabor kodirali v vsebinsko smiselne sklope (npr. izobraževanje, zdravje). Po metodi večstopenjskega kodiranja smo zajeta gesla združili v kategorije in teme, ki jih je možno metodično opisati. Kategorije smo poimenovali v navezavi na vsebino, ki se pojavlja v analiziranih programih, kar je v skladu z metodo induktivne analize vsebine. Kategorije smo povezali v teme, ki so bolj abstraktne od oblikovanih kategorij ter primerne za predstavitev in interpretacijo pridobljenih rezultatov. Nadalje smo ustvarili tudi metaspremenljivke, na podlagi katerih smo za potrebe iskanja zakonitosti v programih političnih strank naredili kontingenčne tabele (glej Saldaña, 2009: 50; Krašovec in Deželan, 2015).

Pridobljene rezultate analiz smo vizualizirali s pomočjo diagrama velikosti krogov (ang. *bubble chart*) ter z uporabo dvodimenzionalnih zemljevidov (ang. *2-D concept map*). Diagram velikosti krogov predstavlja grafični prikaz kontingenčnih tabel posameznih metaspremenljivk, kontingenčne tabele pa prikazujejo frekvence kod, ki se pojavljajo v določenih programih političnih strank. Dvodimenzionalni graf predstavlja grafični prikaz vrednosti bližine določenih kod z uporabo večrazsežnostnega lestvičenja. Tu točka oziroma kvadrat predstavlja element (temo) in razdalje med pari elementov, ki kažejo, kako verjetno so se kode te teme pojavljale skupaj v programu. Z drugimi besedami, kode tém, ki se v grafu pojavijo blizu, se ponavadi pojavljajo skupaj v besedilu, medtem ko so kode tém, ki so med seboj neodvisne ali se ne pojavljajo skupaj, na sliki pojavljajo kot osamljene točke oziroma kvadrati, s čimer slika omogoča zaznavanje pomembnih osnovnih dimenzij, ki lahko pojasnijo opažene podobnosti med temami in njihovimi kodami.

Razširjenost in intenzivnost pojavljanja mladih v programih političnih strank

Najpogostejše omenjene in najbolj razširjene tematike, ki so povezane z mladimi in mladino

Mladi v programih političnih strank niso prezrti. Politične stranke v svojih programskih dokumentih ne prezrejo mladih, saj kljub numerični inferiornosti v primerjavi z ostalimi starostnimi skupinami še vedno predstavljajo prek 310 tisoč posameznikov oziroma okoli 15 odstotkov celotne populacije (SURs, 2022), pri čemer je velika večina že volilnih upravičencev, preostali del pa bo to v kratkem postal. Politične stranke so tako v svojih programih previdne in vendarle omenjajo mlade, vendarle pa je pri tem treba poudariti, da pri tem niso preveč inovativne. Mlade kot starostno skupino ali posebno družbeno skupino omenjajo predvsem v navezavi na teme, ki se že tradicionalno omenjajo v povezavi z mladimi, predvsem v kontekstu vzgoje in izobraževanja, talenta in ustvarjalnosti ter zaposlitve (glej Tabelo 5.2). Kar tri četrtine vseh zajetih programov se tako ukvarja z vprašanjem primerne izobraževalne politike, ki se še krepí z vprašanjem negovanja in spodbujanja potencialov kot druge najbolj izpostavljene tematike v programih. Trojico najpogostejše izpostavljenih tematik zaključuje vprašanje zaposlitve, ki tako zaokroža del izobraževalnega sveta in – pozneje – vstopa na trg dela, ki se predvsem v kontekstu zaposljivosti kaže kot ena najpomembnejših tematik mladih sodobnih liberalnih demokracij s tržnim gospodarstvom. Ta trojec ni zgolj dominanten po prisotnosti v zajetih programih političnih strank, prav tako izstopa tudi po intenzivnosti omenjanja gesel, ki jih lahko umestimo v omenjena tri polja, saj se – v primerjavi z ostalimi gesli – zaposlovanje omenja vsaj dvakrat pogostejše kot naslednje najpopularnejše geslo, talenti in ustvarjalnost približno trikrat pogostejše, vzgoja in izobraževanje pa skoraj petkrat pogostejše.

Tabela 5.2: Pogostost pojavljanja tem, povezanih z mladino, v programih političnih strank med letoma 1990 in 2022

Tema	Frekvenca	Št. programov	Delež programov
vzgoja in izobraževanje	952	123	74,1 %
talenti in ustvarjalnost	643	97	58,4 %
zaposlitev	479	88	53,0 %

družina	210	75	45,2 %
delo z mladimi	160	67	40,4 %
organiziranost in aktivnost	157	64	38,6 %
posebne potrebe	152	36	21,7 %
zdravje	72	33	19,9 %
problemi mladih	68	36	21,7 %
izključenost/deprivacija	66	34	20,5 %
prosti čas	53	27	16,3 %
nasilje in prestopništvo	50	13	7,8 %
mesto in vas	42	31	18,7 %
okolje	9	8	4,8 %
droge	7	4	2,4 %
splet	2	2	1,2 %

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Kot drugi grozd tematik, s katerimi politične stranke v svojih programih naslavljajo mlade, se kažejo tematike družine, dela z mladimi ter organiziranosti in aktivnosti mladih. Pri tem gre predvsem za soočanje z dejstvom, da sta prehod mladih v samostojno družinsko življenje ter tudi ohranitev obstoječih družinskih vezi s starši in starimi starši otežena.¹ V tej skupini se pojavljajo skupine kod, ki zajemajo pomen in način dela z mladimi, kar pogosto predstavlja zadnji mehanizem obvarovanja mladih pred izzivi, s katerimi se soočajo, predvsem ko ostali sistemi in družina začnejo odpovedovati. Prav tako je prepoznan pomen družbene in politične aktivacije mladih, ki se kaže prek mladinskega organiziranja in je institucionaliziran način zastopanja interesov mladih, kar je še posebej pomembno v kontekstu oblikovanja in izvajanja javnih politik, ki mlade neposredno zadevajo. Ta grozd tematik je zastopan v približno dveh petinah vseh programov, kar kaže na zavedanje pomena struktur participacije mladih, struktur pomoči mladim ter tudi izzivov družinskega življenja mladih.

Da imajo mladi kot skupina specifične potrebe, ki jih je treba nasloviti in ki niso povsem primerljive s potrebami drugih starostnih skupin, se kaže predvsem v tretjem grozdu tematik, ki se pojavljajo v približno petini vseh

1 Za več o izzivih vzdrževanja zdravih odnosov s starši ter izzivi prehoda samostojno družinsko življenje mladih v Sloveniji glej Mladina 2020 (Lavrič in Deželan, 2021).

strankarskih programov. Programi razkrivajo, da se politične stranke zavedajo izzivov mladih, ki izhajajo iz izključenosti in deprivacije, predvsem pa iz zdravstvenih izzivov mladih. Ti se v zadnjem obdobju kažejo predvsem v izzivih z duševnim zdravjem mladih, kar ugotavlja tudi študija Mladina 2020 (glej, Lavrič in Deželan, 2021). Da se na mlade ne gleda kot na vir problema in se jih izpostavlja kot krivce za marsikateri družbeni problem, se kaže v relativno nizki stopnji omenjanja in predvsem pojavnosti kod, ki so povezane z nasilništvom ter zlorabo drog. Manj kot desetina strankarskih programov namreč omenja probleme nasilja mladih ter kriminalitete, ki so povezani tudi z zlorabo različnih substanc. Da gre praviloma za fenomene, ki imajo izvor drugje, ter da je potrebno probleme reševati pri njihovem izvoru, se kaže tudi v pristopanju političnih strank, kar kaže na njihovo zavedanje pomena močne socialne države in ostalih podpornih sistemov.

Lahko bi dejali, da programi odražajo konvencionalno pristopanje javnih politik do mladih in mladine, pri čemer je so izpostavljene teme vzgoja in izobraževanje, zaposlovanje ter upravljanje s talenti. Poleg vlaganja v potenciale in njihove tranzicije v svet dela se kot naslednje izpostavljene tematike kažejo tiste, ki zajemajo aspekt participacije mladih ter mladinskega organiziranja, ki je v zadnjih dvajsetih letih zlati standard oblikovanja in izvajanja tako vertikalnih kot vse bolj tudi horizontalnih mladinskih politik. Šele za tem pa se pojavljajo tematike, ki primarno izvirajo iz velikih izzivov mladih; to so tako izzivi oblikovanja lastne družine, specifičnih potreb mladih v času mnogoterih tranzicij, izključenosti in deprivacije ter tudi z vsem tem povezanimi zdravstvenimi težavami mladih. Veseli dejstvo, da je kriminalizacije mladih – kot pogost odziv politikov na probleme mladih – relativno malo, prav tako pa je malo tudi izpostavljanja zlorabe drog. Presenetljivo malo – in nekoliko v neskladju s pričakovanji – je tematik, ki mlade povezujejo z varstvom okolja ter vplivov spleta in spletnih platform. Ti dve tematiki se kažeta kot neizkoriščen potencial tako z vidika pridobivanja podpore s strani mladih kot z vidika naslavljanja relevantnih vprašanj, ki imajo velik vpliv na življenje mladih.

Dinamika tematik, ki so povezane z mladimi in mladino, po mandatih

Pogled na dinamiko pojavljanja tematik, ki so povezane z mladimi in mladino, razkrije kar nekaj zakonitosti. Ugotovimo lahko, da se mladi danes precej prej

znajdejo v programih političnih strank, prav tako pa so tudi precej pogosteje omenjeni (glej Sliko 5.1 in Prilogo 5.1). Tu izstopata zadnja dva mandata od leta 2018 (2018–2022; 2022–), ko so politične stranke za zadnji dve državnoborski volilni tekmi mlade resnično začele nagovarjati tudi v strankarskih programih. Pri tem velja poudariti, da se je pri tem koraku okrepila bolj ali manj večina izpostavljenih tematik in ni šlo za »odkrivanje« novih tematik, s katerimi bi si stranke želele izboriti komparativno prednost pri mladih.

Kljub temu da gre pri zajetih programih političnih strank za sistematično krepitev razširjenosti tematik, ki so povezane z mladimi in mladino, pa je še vedno presenetljiva intenzivnost omenjanja mladih v zadnjih dveh mandatih, in to predvsem na teme vzgoje in izobraževanja, talentov in ustvarjalnosti ter zaposlitev (glej Prilogo 5.1). Ta porast frekventnosti omenjanja teh tematik je naravnost neverjeten, pri čemer pa je treba tudi izpostaviti, da se je tematika zaposlovanja v letu 2022 skrčila, saj zaposlitve mladih kot take niso več tolikšni javnopolitični problem, saj se sedaj bolj kažejo v oblikah prekarnosti in neujemanja z izobrazbenim profilom. Dejansko vzgoja in izobraževanje ostajata najpogostejše izpostavljeni tematiki, ki se dodatno izpostavljata z vprašanjem upravljanja s talenti in ustvarjalnosti. Po sami intenzivnosti in pojavnosti se krepí tudi tematika mladih in družine, saj so ravno mlade družine v programih pogosto odgovor na naslavljanje izzivov negativne rodnosti ter vsesplošnih demografskih izzivov. Velja poudariti, da je v programih političnih strank vse več tudi tematike izključenosti in deprivacije, ki je bila leta 2022 močno okrepljena tudi zaradi epidemije covida-19; več se tudi obravnava kakovostno preživljanje prostega časa in vprašanje zdravja. To se navezuje predvsem na zelo izpostavljen problem duševnega zdravja mladih, ki se po nacionalni raziskavi Mladina 2020 kaže kot eden izmed treh največjih problemov mladih v Sloveniji (glej Lavrič in Deželan, 2021).

Programi političnih strank tako večinoma sledijo temeljnim javnopolitičnim procesom na področju mladine in aktualnim izzivom mladih, saj je omenjene tematike mogoče zaznati v vseh krovnih strateških dokumentih evropskih integracij (npr. Strategije EU za mlade, Strategija mladinskega sektorja 2030 Sveta Evrope) ter tudi v nacionalnih dokumentih (npr. Resolucija o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022). Gre torej za prevladujočo reaktivnost, pri čemer se stranke predvsem odzivajo na potrebe iz okolice, in sicer predvsem za to, ker ne želijo dopustiti morebitne komparativne prednosti drugim strankam, ki se prav tako odločajo za ta korak (glej Prilogo 5.2 za pregled nad številom programov, v katerih se tema pojavi). Govorimo lahko o t. i. pristopu »pomembno je biti na krovu«, ki

ga poznamo že iz strankarskega načina prehoda na nove tehnologije (glej Deželan et al., 2014), s katerim stranke ne dopuščajo, da bi tekmeci pridobili prednost, hkrati pa sporočajo volivcem, da »so zraven«.

Slika 5.1: Diagram pojavljanja tematik glede na mandatno obdobje (tema prisotna v programih)

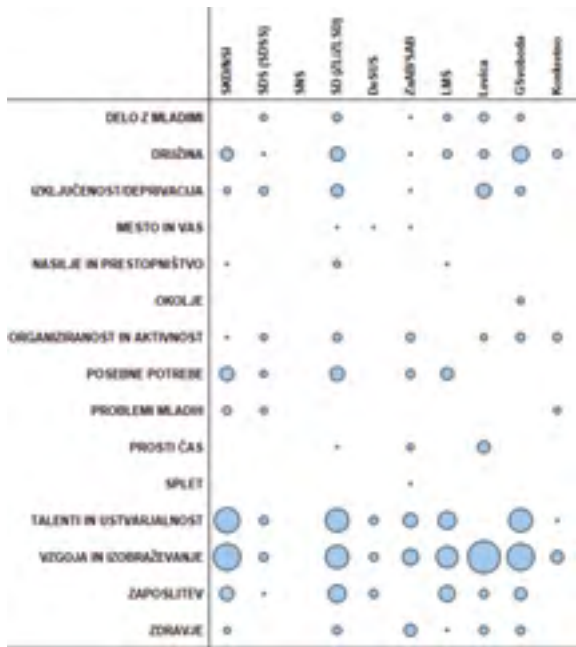
Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Čeprav posebnih razlik med političnimi strankami ni bilo razbrati in so med seboj skozi mandate tekmoval na podobnih tematikah oziroma so te tematike sistematično omenjale, pa je vendarle mogoče razbrati tematske poudarke, ki so se med mandati razlikovali – glede na čas in kontekst, v katerem so politične stranke konkurirale za glasove. Tako lahko zaznamo, da je bila v začetku devetdesetih precej močno poudarjena cepitev urbano/ruralno oziroma vas/mesto, ki sicer ni popolnoma izpadla iz aktualnih programov, je pa gotovo manj v ospredju (glej Sliko 5.2). Na prehodu v novo tisočletje in v prvem desetletju novega tisočletja so se tematike gibale od mladinskega organiziranja in mladinskega dela pa vse do izključenosti in deprivacij, ki jih mladinsko delo nenazadnje tudi naslavlja. Lahko bi dejali,

Pregled tematskega prostora, ki naslavlja mlade, kaže podobno sliko kot v preteklih pregledih, saj razen v intenzivnosti naslavljanja velikih razlik v izpostavljenih tematikah med strankami ni. Tako skorajda vse najintenzivneje omenjajo področje vzgoje in izobraževanja, sledita pa mu področji talentov in ustvarjalnosti ter zaposlovanja (glej Sliko 5.3). Področje zdravja – predvsem gre tu za poudarjanje pomena duševnega zdravja mladih – je bilo zaradi izkušnje epidemije bolj poudarjeno, predvsem ko gre za levosredinske stranke in Novo Slovenijo. Relativno močno je zastopano tudi vprašanje družine, predvsem mladih družin, ki jih je – poleg Nove Slovenije in Socialnih demokratov – močno nagovarjalo tudi Gibanje Svoboda. Podobno je Gibanje Svoboda izpostavljalo vprašanje okolja, ki je za mlade v teh trenutkih zelo visoko na prioritetni listi, prav tako pa je Stranka Alenke Bratušek iskala svojo nišo v povezavi s spletom. Lahko bi dejali, da so se stranke lotile čim bolj širokega nagovarjanja mladih, pri čemer so vsebinske razlike med strankami redke, predvsem gre za razlike v intenzivnosti poudarjanja posamezne tematike. Razen zgoraj omenjenih obrisov selektivnega poudarka tako večjih razlik v nagovarjanju mladih med strankami ni opaziti, pri čemer moramo opozoriti, da sta Slovenska nacionalna stranka in Demokratična stranka upokojencev mlade praviloma izpuščale iz volilnih programov ter jih tudi ne prepoznavata – ko gre za družbeno skupino – za strateško pomemben vir glasov stranke.

Tudi dvodimenzionalni tematski prostor kaže na tematsko bližino vzgoje in izobraževanja ter talentov in ustvarjalnosti, pri čemer lahko prepoznamo, da je tudi področje zaposlovanja tematsko blizu (glej Sliko 5.4). Tematika mladih družin se pogosto povezuje s prej omenjenimi, zato se tudi nahaja v istih programih, ki to izpostavljajo, pogosto v neposredni bližini teh delov. Logično je, da se v podobnih programih ter blizu teh delov izpostavlja zdravje mladih, neposredno blizu specifičnih potreb mladih ter mladih družin, saj so te tematike med seboj povezane. Nekoliko bolj presenetljivo je dejstvo, da se delo z mladimi, izključenost in deprivacija ter nasilje nad mladimi in nasilništvo mladih pojavlja v povsem drugih programih in daleč od poprej omenjenih problemov. Lahko bi dejali, da je mogoče zaslediti nekakšno ločnico med mladimi potenciali, ki si okoli tega nalagajo tudi dodatna bremena in imajo svoje specifične potrebe, ter mladimi kot posamezniki, ki pristanejo na obrobju in je zanje potrebno poskrbeti.

Slika 5.3: Diagram intenzivnosti pojavljanja tematik v programih političnih strank na volitvah v Državni zbor 2022

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Slika 5.4: Dvodimenzionalni zemljevid oddaljenosti tem, ki so povezane z mladimi, v programih političnih strank za volitve v Državni zbor 2022

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Sklepne ugotovitve

Rezultati, ki smo jih pridobili s pomočjo analize programov političnih strank, kažejo na precejšnjo nedodelanost pristopanja mladim in mladini kot potencialnemu volilnemu bazenu. Ugotovljeno je bilo, da bolj kot polje strankarskega boja politične stranke mlade predstavljajo kot dekoracijo, ki je ne gre izpustiti iz predvolilne folklore, čeprav jasne ideje o tem, kaj bi z njimi počele, tudi ni mogoče zaznati. Mladi se torej praviloma morajo pojaviti v programih političnih strank, pri čemer se navadno omenja teme, ki so tradicionalno vezane na obdobje odrasčanja, in sicer vzgojo in izobraževanje ter upravljanje s talenti. V tem pogledu tudi ni prevelike pozornosti glede vertikalne mladinske politike, ki v večji meri zajame celotni mladinski sektor in mladinsko organiziranje.

V skladu s tem tudi ni opaznejših novosti na področju tematik, kar bi pričakovali po teoriji izpostavljenosti, saj je malo tem, s katerimi politične stranke želijo ustvariti komparativno prednost oziroma lastništvo nad posamezno tematiko. Čeprav se glede na svojo relevantnost gotovo ponujata vsaj podnebna pravičnost oziroma skrb za okolje ter dostopna in primerna stanovanja za mlade; glede tega so mladi zelo senzibilni, saj jim omenjene tematike povzročajo precej skrbi (glej Lavrič in Deželan, 2021), pa si je le malo političnih strank upalo dregniti v to polje. Tudi v teh primerih je šlo bolj za »pokrivanje« terena (npr. okolje) oziroma izpostavitve tematike, ki cilja na zelo široke množice (npr. stanovanja), a s tem ne nagovarja mladih kot posebne senzibilne kategorije, ko gre za ta vprašanja. V tem pogledu je dekoracija mladih precej podobna tisti, ki jo poznamo z volilnih plakatov in jo predstavljajo slogani, ko se mladi vedno pojavijo, toda v kombinaciji z ostalimi skupinami in brez jasno definiranih izhodišč, ki bi jih neposredno in izključno naslavljala in s tem razločevala od ostalih skupin. Tudi ni zaznati izpostavljanja tematik glede mladih, ki bi jih predstavljale posamezne politične stranke (lastništvo tematik), prav tako pa tudi ne stališč glede pogosto izpostavljenih tematik, ki bi bila nasprotna stališčem drugih strank (konkuriranje na tematiki).

Ugotovimo torej lahko, da si stranke ne konkurirajo na posameznih temah glede mladih, prav tako pa niso dovolj drzne, da bi poskušale »okupirati« določene teme povsem zase, kljub temu da se kaže njihov potencial tudi v kontekstu implementacijskih zmožnosti posameznih strank na teh področjih. Razlogov za to je v resnici lahko več: od preproste nerodnosti ter pomanjkanju kapacitete političnih strank pri naslavljanju mladih ter v nepripisovanju prevelikega pomena strankarskih programom, do precej

bolj distopične ugotovitve, da mladi preprosto niso dovolj velik in stabilen bazen potencialnih volivcev, da bi se politične stranke z njimi sploh ukvarjale, še posebej upoštevajoč vse njihove omejitve na področju resursov. Zadnji in zelo verjeten pa je tudi ta, da s konkuriranjem na tematikah mladih ne želijo razjeziti numerično (npr. upokojenci) ali finančno (npr. delodajalci, lastniki nepremičnin) bolj pomembnih interesov, zato teh tematik preprosto ne omenjajo.

Glede na aktualne študije bi bilo pričakovati, da bodo stranke v večji meri izpostavljale vprašanja, ki so povezana s spletno varnostjo in primerno rabo spletnih orodij, prav tako pa predvsem reševanje stanovanjske problematike mladih ter podnebne pravičnosti. Vendarle pa moramo omeniti, da strankarski boj na mladini – oziroma odsotnost tega – do določene mere odraža specifične potrebe mladih iz posameznega časovnega obdobja. To se izrazito kaže predvsem od leta 2011 dalje, ko je strankarsko odzivanje na zunanje krize vidnejše. Najprej z odzivanjem na krizo zaposlovanja mladih, ki je bila posledica globalne gospodarske in finančne krize, dandanes pa predvsem na problematiko duševnega zdravja mladih, ki je posledica niza procesov z negativnim vplivom na prehode mladih v odraslost, dodatno pa še okrepljena z nedavno epidemijo covida-19.

Literatura

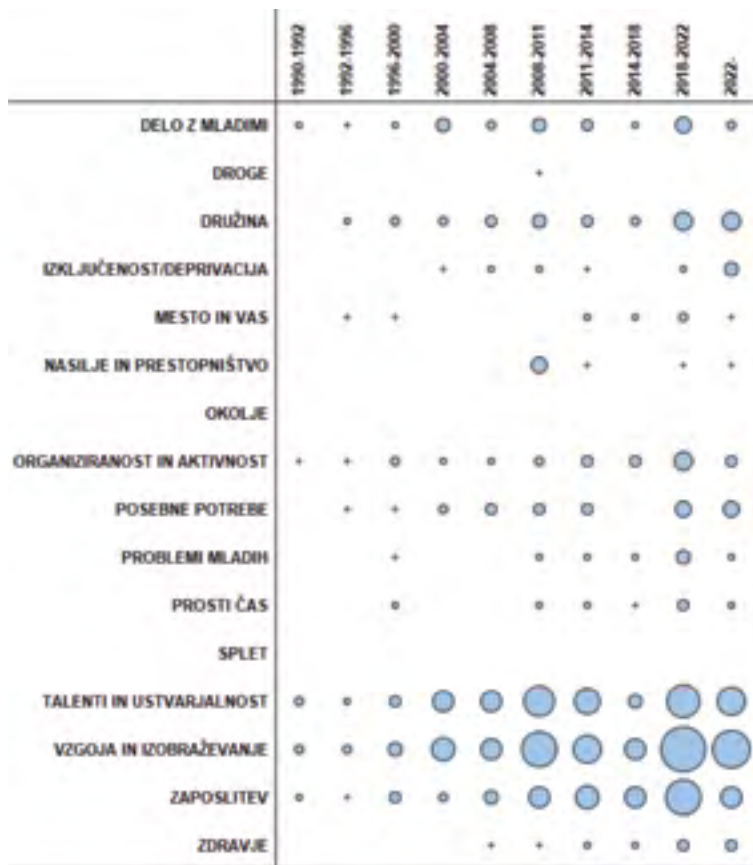
- Bélanger, Éric in Bonnie M. Meguid (2008): Issue salience, issue ownership, and issue-based vote choice. *Electoral Studies* 27: 477–491.
- Bengtson, Vern L. (1993): Is the »contract across generations« changing? Effects of population ageing on obligations and expectations across age groups'. V: Vern L Bengtson (ur.) in W. Andrew Achenbaum (ur.), *The Changing Contract across Generations*, 3–23. New York: Aldine de Gruyter.
- Budge, Ian (2001): Validating Party Policy Placements. *British Journal of Political Science* 31 (1): 210–223.
- Budge, Ian (2015): Issue Emphases, Saliency Theory and Issue Ownership: A Historical and Conceptual Analysis. *West European Politics* 38 (4): 761–777.
- Budge, Ian in Dennis J. Farlie (1983): *Explaining and Predicting Elections: Issue Effects and Party Strategies in Twenty-Three Democracies*. London, Boston, Sydney: George Allen & Unwin.
- Caul, Miki L. in Mark M. Gray (2000): From Platform Declarations to Policy Outcomes: Changing Party Profiles and Partisan Influence Over Policy. V: Russel J. Dalton (ur.) in Martin P. Wattenberg (ur.), *Parties without Partisans: Political Change in Industrial Democracies*, 208–237. Oxford: Oxford University Press.
- Deželan, Tomaž (2017): Intergenerational Dialogue for Democracy. Dostopno prek <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/intergenerational-dialogue-for-democracy.pdf>, 7. 5. 2018.
- Deželan, Tomaž in Miha Matjašič (2020): Mladina kot polje volilnega boja med vzgojo in izobraževanjem ter mladinskim delom. V: Alenka Krašovec (ur.) in Tomaž Deželan (ur.), *Volilno leto*, 89–110. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Deželan, Tomaž, Igor Vobič in Alem Maksuti (2014): Twitter campaigning in the 2011 national election in Slovenia: strategy and application of the Twitter social media outlet in party election campaigns. V: Bogdan Patrut (ur.) in Monica Patrut (ur.), *Social media in politics: case studies on the political power of social media*, 141–163. Cham: Springer.
- Dolezal, Martin, Laurenz Ennsner-Jedenastik, Wolfgang C. Müller in Anna Katharina Winkler (2014): How parties compete for votes: A test of saliency theory. *European Journal of Political Research* 53: 57–76.
- Farrell, David M. in Paul Webb (2000): Political Parties as Campaign Organizations. V: Russell J. Dalton (ur.) in Martin P. Wattenberg (ur.), *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*, 102–128. Oxford: Oxford University Press.

- Goati, Vladimir (2008): *Političke partije i partijski sistemi*. Podgorica: Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore.
- Harmel, Robert in Kenneth Janda (1994): An Integrated Theory of Party Goals and Party Change. *Journal of Theoretical Politics* 6 (3): 259–287.
- Hart, Roger A. (1992): *Children's participation: from tokenism to citizenship*. Florence: UNICEF, International child development centre.
- Klingemann, Hans-Dieter, Richard I. Hofferbert, Ian Budge, Hans Keman, Torbjörn Bergman, François Pétry in Kaare Strom (1994): *Parties, policies, and democracy*. Boulder: Westview Press.
- Kohli, Martin (2010): Age Groups and Generations: Lines of Conflict and Potentials for Integration. V: Jörg Tremmel (ur.), *A young generation under pressure: the financial situation and the »rush hour« of the cohorts 1970–1985 in a generational comparison*, 169–185. Berlin: Springer.
- Kranjc, Stane (1990): Programi političnih strank (zvez) in (kon)federalizem. V: Stane Kranjc (ur.) in Berni Strmčnik (ur.), *(Kon)federalizem; večinsko odločanje in konsenz*, 105–118. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Krašovec, Alenka in Tomaž Deželan (2015): The enduring low levels of Europeanization of Slovenian political parties: evidence from election manifestos. *Politologický časopis* 22 (2): 127–146.
- Latham, Earl (1964): Party platform. V: Julius Gould (ur.) in William L. Kolb (ur.), *A Dictionary of the social sciences*, 484. London: Tavistock publications.
- Lavrič, Miran (ur.) in Tomaž Deželan (ur.) (2021): *Mladina 2020: položaj mladih v Sloveniji*. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba; Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani.
- Macedo, Stephen, Yvette Alex-Assensoh, Jeffrey M. Berry, Michael Brintnall, David E. Campbell, Luis Ricardo Fraga, Archon Fung, William A. Galston, Christopher F. Karpowitz, Margaret Levi, Meira Levinson, Keena Lipsitz, Richard G. Niemi, Robert D. Putnam, Wendy M. Rahn, Rob Reich, Robert R. Rodgers, Todd Swanson in Katherine Cramer Walsh (2005): *Democracy at risk: How political choices undermine citizen participation and what we can do about it*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Mair, Peter, Wolfgang C. Müller in Fritz Plasser (2004): *Political parties and electoral change: party responses to electoral markets*. London: Sage.
- Martin, Aaron (2012): *Young people and politics: comparing Anglo-American democracies*. Abingdon, New York: Routledge.
- Norris, Pippa (2000): *A virtuous circle: political communications in postindustrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ogris, Albin (1926): *Politične stranke*. Ljubljana: samozaložba.
- Petrocik, John R. (1996): Issue Ownership in Presidential Elections, with a 1980 Case Study. *American Journal of Political Science* 40 (3): 825–850.

- Podmenik, Darka (1993): Programska identiteta slovenskih parlamentarnih strank in volilne odločitve 1990/1992. V: Adam Frane (ur.), *Volitve po slovensko: ocene, razprave, napovedi*, 53–72. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Popping, Roel (2000): *Computer-assisted Text Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Saldaña, Johnny (2009): *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Scarrow, Susan E., Paul Webb in David M. Farrell (2002): From Social Integration to Electoral Contestation. The Changing Distribution of Power within Political Parties. V: Russel J. Dalton (ur.) in Martin P. Wattenberg (ur.), *Parties without Partisans: Political Change in Industrial Democracies*, 129–153. Oxford: Oxford University Press.
- von Beyme, Klaus (2002): *Transformacija političkih stranaka*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Wilson, Frank L. (1994): *The Sources of Party Change: The Social Democratic Parties of Britain, France, Germany and Spain*. V: Kay Lawson (ur.), *How Political Parties Work: Perspectives from Within*, 263–283. London: Praeger.

Viri

- Statistični urad Republike Slovenije (SURS) (2022): Prebivalstvo po velikih in petletnih starostnih skupinah in spolu, statistične regije, Slovenija, letno. Dostopno prek <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05C2002S.px/table/tableViewLayout2/>, 15. 9. 2022.
- Organizacija združenih narodov (OZN) (2018): *World Youth Report: Youth and the 2030 agenda for sustainable development*. Dostopno prek <https://www.un.org/development/desa/youth/wp-content/uploads/sites/21/2018/12/WorldYouthReport-2030Agenda.pdf>, 6. 3. 2018.

Priloga 5.1: Diagram pojavljanja tematik glede na mandatno obdobje (pogostost prisotnosti v programih)

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Priloga 5.2: Razširjenost tem, povezanih z mladino, v programih političnih strank med letoma 1990 in 2022 (v številu programov, kjer se posamezna tema pojavi)

	1990 –1992	1992 –1996	1996– 2000	2000– 2004	2004– 2008	2008– 2011	2011– 2014	2014– 2018	2018– 2022	2022–
delo z mladimi	2	2	4	4	4	8	10	7	17	9
droge	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0
družina	2	3	4	8	7	11	10	7	11	12
izključenost/ deprivacija	0	0	1	3	4	6	3	2	6	9
mesto in vas	1	3	3	0	1	1	6	2	10	4
nasilje in prestopništvo	1	0	1	0	1	2	3	0	2	3
okolje	0	0	0	1	1	2	0	2	1	1
organiziranost in aktivnost	2	3	5	4	4	6	7	8	16	9
posebne potrebe	0	1	2	4	5	5	5	0	7	7
problemi mladih	1	0	2	1	1	3	6	5	12	5
prosti čas	1	0	4	0	1	3	2	2	11	3
splet	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
talenti in ustvarjalnost	4	3	5	8	7	12	15	10	20	12
vzgoja in izobraževanje	5	5	7	10	7	14	15	13	28	19
zaposlitev	2	1	7	7	5	11	8	11	24	12
zdravje	0	0	1	1	3	2	4	5	7	10

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.